

שטרא זייכא - פסק רב אידי בר אבין

ר' יהודה רקנטי

- א. סוגיית הגמרא – פסיקת הלכה
- ב. הרשב"ם והתוספות
- ג. בירור בסיס דין חזקת מרא קמא
- ד. בירור המשך דברי התוספות
- ה. ביאור דברי התוס' ע"פ הסבר הש"ך בסימן פ"ג ס"ק ז'
- ו. שיטת רבינו יונה

א. סוגיית הגמרא- פסיקת ההלכה

סוגיית הגמרא (לב.-): מביאה שני מקרים שונים של אנשים שהציגו שטר בבית דין, והודו בפני הדיין שהשטר מזויף, אלא שהאדם טען שהשטר המזויף מחליף שטר אמיתי שהיה בידו ואבד¹. בסיום הסוגיא (לב.): מובא פסק הלכה במחלוקת זו:

אמר רב אידי בר אבין: הלכתא כוותיה דרבה בארעא, והלכתא כוותיה דרב יוסף בזוזי;

הלכתא כרבה בארעא – דהיכא דקיימא ארעא תיקום,

והלכתא כוותיה דרב יוסף בזוזי – דהיכא דקיימי זוזי לוקמי.

¹ על מחלוקת זו יעויין במאמרו של הרב חיים אמציה הכהן שחר בחוברת זו.

ב. הרשב"ם והתוספות

הרשב"ם (ד"ה "הלכתא כוותיה דרבה בארעא") מפרש כי אין כאן הכרעה ברורה אלא שיש כאן ספק, ואז המוציא מחבירו עליו הראיה. כלשונו: "...דכיון דלא התברר טעמיהם של רבה ורב יוסף המע"ה. ובזווי כר' יוסף דהיכא דאוקמא זווי לוקמא. וגבי זווי שהלוח מוחזק ולא בעל השטר יביא בעל השטר ראיה ויטול."

תוס' (ד"ה "והלכתא כוותיה דרבה בארעא") כתבו שצריך לדחוק ולחלק בין מציאות של ספיקא דתרי ותרי, כמו במקרה של בר שטיא (כתובות כ.), לבין המקרה שלנו, שהוא ספיקא דדינא. זאת, מפני שבאותו מקרה העמידו את הנכסים בחזקת מרא קמא, דהיינו הבעלים הידועים עד היום של קרקע זו, ואצלנו לא.

מה הוא המקרה של בר שטיא? אדם שלפעמים היה שוטה ולפעמים פיקח ומכר נכס מסויים. כידוע, שוטה שמוכר נכסים אין בכך כלום ואילו מכירה שביצע פיקח תקפה לחלוטין. התעוררה, אפוא, השאלה האם מכר כשהיה שוטה, והמכירה בטלה מעיקרא, או שמכר כשהיה פיקח, והמכירה תקפה. שני עדים העידו שמכר בעודו שוטה ושני עדים העידו שמכר בעודו פיקח. להלכה, העמיד בית הדין את הקרקע בחזקת בר שטיא ולא בחזקת הקונה כיון שבר שטיא היה מרא קמא.

תוס' (כתובות שס) מעירים כי דין זה, של העמדת הקרקע בידי המרא קמא, אינו חל במיטלטלין, שאותם מעמידים בחזקת המחזיק. ראיה לכך היא מדין המחליף פרה בחמור (ב"ק ק:), לגבי שני אנשים שעשו ביניהם קניין חליפין, דהיינו שאחד מושך את החמור ומעשה משיכה זו מקנה לו את החמור ולצד השני את הפרה. הפרה ילדה בזמן זה ואין ידוע בבעלות מי הייתה בשעת הלידה. הדין הוא שיחלוקו, ומקשה על כך הגמ' "אמאי ולחזי ברשותא דמאן קיימא ולהווי אידך המע"ה." כיוון שמי שהפרה נמצאת ברשותו תפוס בה כעת, וכדי להוציא ממנו ממון צריך להביא ראיה. לעומת זאת, בקרקע אין דין תפוס במקום שיש ספק אלא בפשטות יש רק דין מרא קמא, מי הוא בעל השדה.

כעת, מבארים תוס' (אצלנו) מה היסוד העיוני של החילוק בין בר שטיא למקרה של גמרתנו – "התם היו תרי ותרי כמאן דליתנהו דמי ואוקמיה ארעא בחזקת מ"ק ונוציא מיד המוחזק"

כדי להבין את דברי התוס' צריך להבין מהו דין חזקת מ"ק.

ג. בירור בסיס דין חזקת מרא קמא

האם חזקת מרא קמא דומה לדין חזקה באיסורין או שהיא דומה למוחזקות?

בחזקה באיסורין אנחנו מתייחסים למציאות ההווית, אע"פ שאולי נעשה בה שינוי, ע"פ אותה ידיעה קודמת שהייתה לנו ביחס למציאות זו. כך, למשל, במקווה שנמצא כעת חסר מעמידים אותו על חזקתו שהיה בו 40 סאה עד לרגע הבדיקה הנוכחית, מכיון שבעבר היה בו 40 סאה.

יש שני הסברים ליסוד דין חזקה באיסורין. ההסבר הראשון הוא שיש יותר סבירות שהמציאות של ההווה היא כך, מכיון שבעבר הייתה כך. ההסבר השני הוא שאע"פ שאין לנו בירור לגבי המציאות כעת, בכל זאת לימדה התורה שכך אנו צריכים להתנהג, ע"פ הידיעה של העבר, אא"כ תהיה לנו ידיעה חדשה ודאית שהמציאות השתנתה. כך, גם לגבי הספק מי הוא הבעלים של הקרקע, נשאר את הקרקע בידי מי שעד היום היה בעליה.

דין "מוחזקות" הוא כמו דין מוחזק במיטלטלין, שמי שהמטלטל נמצא תחת ידו החפץ שלו. כך גם נאמר בקרקע, אלא שאין בה דין תפיסה פיזית ממשית, ולכן מי שנחשב בעולם "כבעלים הידוע של קרקע זו" הוא בעלים. א"כ, כל עוד אין לנו בעלים ודאי אחר, המרא קמא נחשב כבעלים ממש. לפי הסבר זה, הכרעתנו אינה ע"פ הידיעה של העבר אלא זו בעצם הידיעה גם של ההווה.

ניתן להביא הוכחה שחזקת מ"ק היא מדין חזקה, כמו ההסבר הראשון. הגמ' (יבמות לא.) דנה האם תרי ותרי זה ספיקא דרבנן או ספיקא דאורייתא. הנפקא מינא לכך היא האם מדין תורה מעמידים על חזקה או לא. בהקשר זה, דנה הגמ' לגבי אשה ספק גרושה ספק נשואה, שמעמידים אותה על חזקת נשואה. בסוגיא מובאת הוכחה מהמקרה של נכסי דבר שטיא הנ"ל לכך שמעמידים בחזקת מ"ק. א"כ, משמע שחזקת מ"ק הינה "חזקה" ולא מוחזקות.

ד. בירור המשך דברי התוספות

על פי האמור לעיל, מובן כעת החילוק שמעלים תוס' אצלנו בין תרי ותרי לבין ספקא דדינא.

בספיקא של תרי ותרי נושא הספק הינו המציאות, וא"כ שייד להכריע ספק זה ע"פ דין שעניינו המציאות. בין אם נאמר שזו סבירות שהמציאות נשארה בעינה ובין אם נאמר שזו הנהגה, עדיין זו הנהגה כלפי המציאות להתייחס אליה כמי שלא השתנתה.

בקושיא סוברים התוספות שחזקת מ"ק הינה מוחזקות. החילוק בתשובה הוא שבספיקא דדינא הדיינים מסתלקים מדין זה ואינם פוסקים דבר, אלא מניחים למציאות להישאר כפי שהיא. זאת, בדומה לביאור הרשב"ם (לקמן קסו). שסומכוס מודה שלא אומרים יחלוקו בספיקא דדינא אלא מסתלקים הדיינים, והיכא דקאי זווי לוקמו וכל דאלים גבר.

אכן, תוספות סוברים שחילוק זה בין תרי ותרי לספקא דדינא הינו דחוק. מה גם שלשון הגמ' אצלנו אינו כרשב"ם, שיש פה הכרעה מספק, אלא מדובר על הכרעה ודאית "הלכתא כרבה" וכן "בזווי כרב יוסף". לפיכך, ממשיכים התוספות ומביאים את דברי הר"י "דהיינו טעמא דהלכתא כרבה בארעא וכרב יוסף בזווי משום דאמרינן מיגו לאוקמיה ממונא ואית לן לאוקמיה ארעא בחזקת מרא דקימא השתא."

על כך יש להעיר שאע"פ שבמחלוקת רבה ור' יוסף ביאר הר"י, בדעת רב יוסף, שזו מחלוקת אם אמרינן מיגו במצב ששיקר תחילה, הרי שבהכרעת רב אידי אין הדברים כן. בשלב זה, יש כאן הכרעה ע"פ העניין, שמיגו להוציא לא אמרינן. בארעא אין כאן מציאות הלכתית של "להוציא", וע"כ אומרים מיגו, אך בזווי יש "להוציא" וע"כ אין אומרים מיגו.

ה. ביאור דברי תוס' ע"פ הסבר הש"ך בסימן פג' ס"ק ז'

על ההסבר שהעלנו לעיל בדברי התוספות, מעיר הש"ך מדברי ריב"ם בתוס' לעיל (ד"ה אמאי), שכתב בדעת רב יוסף "דלא אמרינן מיגו להוציא ומה שהוא מוחזק בקרקע אינו כלום דקרקע בחזקת בעליה קיימא...". א"כ, גם

בקרעקע מדובר על מגו להוציא, והדרא קשויה לדוכתא מה ההבדל בין קרקע לזוזי.

ניתן לומר, לאור הערת הש"ך, כי הר"י אינו חולק על ריב"ס בדין מי חשיב מוחזק בקרקע, אלא המחלוקת נוגעת לעניין מיגו להוציא לא אמרינן. ויש לבאר שני באורים בעניין זה.

בקצות (סימן פ"ד ס"ק יג) מבאר שמיגו להוציא לא אמרינן כנגד חזקת מטלטלין ולא כנגד חזקת מרא קמא, בין אם בעל המיגו יושב בקרקע בין אם לאו. זאת, מכיון שחזקת מטלטלין אלימא טפי מחזקת מ"ק, כיון שהיא בנויה ממוחזקות ובעלות. כל זה נאמר לפי הר"י. אולם, לפי הריב"ס מגו להוציא לא אמרינן אף כנגד חזקת מרא קמא, ולא קיבל את חילוק הקצות הנ"ל.

יוצא מדברי הקצות שזה שלא אומרים מיגו להוציא הוא מפני שאין בכח המיגו להוציא ממון מחזקה אלימא, אך אין פה בעיה מהותית בדין מיגו להוציא, ע"כ כנגד חזקת פחות טובות מוציאים, מדין מיגו. זהו עצמו חידושו של רב דימי לחלק בין חזקת קרקע לחזקת מטלטלין.

אפשר גם לבאר שדין מיגו להוציא לא אמרינן הוא דין מהותי במיגו, דהיינו שמיגו² עניינו מוחזקות בממון שנוצרת לטוען בטענתו, בזכות טענה טובה יותר שיכול היה לטעון. עפ"י זה, יש להסביר את החילוק בין קרקע לזוזי. בקרקע, כיון שבעל המיגו יושב עליה, הוא יצר לעצמו מול ב"ד את המוחזקות הנ"ל, וע"כ אומרים מיגו לטובתו. לעומת זאת, בזוזי, שבכל מקרה אינם תחת ידו של בעל המיגו, לא נוצרה מוחזקות זו.

ו. שיטת רבינו יונה

ביאור אחר מעלה רבינו יונה. בקרקע, כיון שטוען בעלות על הקרקע עם שטר, הוחזק בקרקע, וגם אחרי שהודה שהוא מזויף אך שטר אמיתי היה לו ואבד, אין פה מיגו להוציא, כיון שהקרקע כבר בחזקתו. אולם, בזוזי פסק רב אידי כרב יוסף, כיון שגם בטענתו הראשונה שיש לו שטר חוב, הזוזי מחוסרים גוביינא ואינם בידו, וע"כ זה מיגו להוציא.

² כידוע, יש הסברים שונים לדין מגו בראשונים ובאחרונים. ההסבר בפנים אינו תואם את כל השיטות.

ביאור זה של רבינו יונה במחלוקת רבה ורב יוסף מרויח שהמחלוקת לא הייתה אם אומרים מיגו להוציא או לא, אלא שלרבה לא חשיב כאן מיגו להוציא, כיון שהוחזק ע"י השטר בקרקע וכן בזוזי, אע"פ שמחוסרים גביה. אולם, לפי רב יוסף, אע"פ שבתחילה הוחזק זה בקרקע או בזוזי, הרי שכיון שלבסוף הודה שהשטר אינו כלום נתבטלה חזקתו, ואם כן יש כאן מגו להוציא.

ע"פ באור זה, מובנת יותר לשון רב יוסף "מאי סמכת האי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא" וע"כ חזקתו אינה נחשבת לכלום וא"כ זה מיגו להוציא.

